

PROF.KENAN AKYÜZ'ÜN YAPITLARINA BİR BAKIŞ

PROF. DR. OLCAY ÖNERTOY

Bilim adamlarının kalıcılıklarını sağlayan, onları ölümsüzleştiren, bizlere bıraktıkları oluyor. Biz de bu bilim adamlarından biri olan değerli hocamız Prof. Kenan Akyüz'ün titiz çalışmaları sonucu gün ışığına çıkan yapıtlarını değerlendirip tanıtmak istedik. Bilimsel çalışmalarda nasıl bir yol tutulacağına, kaynaklardan nasıl yararlanılacağına örnek olan çalışmalarının gerek konuları gerekse konunun ele alınışı bakımından ilk oldukları dikkati çekiyor. Özellikle "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I" ve "Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi'nin, sürekli baskılarının yapılması, kaynak yapıtlar olarak taşıdıkları değeri kanıtıyor. Elimizin altından eksik etmediğimiz, öğrenciler ve araştırmacılar için güvenilir birer kaynak niteliği taşıyan çalışmalarını toplu olarak değerlendirirken, bir derginin boyutlarını aşmamaya özen gösterdik ve basılışlarındaki tarihsel sıraya göre ele aldık.

Şimdi bu sırayla, bir monografik çalışma örneği olan "Tevfik Fikret"i, edebiyat tarihi olarak "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I"i, değişik bir seçki örneği "Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi"ni ve Ziya Paşa'yı, bir Tanzimat dönemi aydını olarak ele alan "Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar"ı gözden geçirelim.

Tevfik Fikret

"Tevfik Fikret"¹ Prof. Kenan Akyüz'ün kitap olarak basılan ilk çalışması. Bir edebiyatın önemli kişileri üzerinde değişik kimselerce, değişik yönlerden, değişik biçimde incelemeler yapılmadıkça onlarla ilgili aydınlatıcı ve sağlam yargılara varılamayacağı düşüncesinde olan Prof. Akyüz, ayrıca önsözde, monografik çalışmaların edebiyat

---

¹ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1947.

tarihi düzenlemek için gerekli olduğuna değiniyor. Bu çalışmasını o amaçla hazırladığına şu sözlerle açıklık getiriyor:

“Edebiyat tarihimizi sağlam ve itinalı bir zincir halinde kurmak istiyorsak, onu teşkil eden irili ufaklı halkaların uzman ve ciddi ellerden birer birer ve defalarca geçmesini ve ondan sonra yine aynı kudretteki ellerle yerli yerine konmasını sağlamak zaruretindeyiz. Son dönem edebiyatımızın en büyük şahsiyetlerinden olan Tevfik Fikret hakkındaki bu monografi bu zarurete inanışın bir sonucu olarak meydana geldi.”

Çalışmanın hazırlanışının ikinci nedeni de yapılan monografik çalışmaların yetersiz oluşlarıdır. Bütün monografik çalışmalarda olduğu gibi Tevfik Fikret’le ilgili yapıtlar da ortaya konulmuştur. Bu çalışmalarda görülen eksiklikleri yine önsözde kendisinden öğreniyoruz:

“Şimdiye kadar Fikret hakkında yazılmış olan eserlerde, onu bazen bir bütün olarak ele alıp işlememek, çoğunlukla hayatı ve karakteri üzerinde durup edebi şahsiyetine layıkıyla önem vermemek, bazen de metotsuz bir çalışmayla meydana getirilmek gibi eksiklikler göze çarpmakta ve hemen hemen hepsi işledikleri konuya ancak genel çizgileriyle dokunmaktadırlar.”

İşte bu çalışmada Tevfik Fikret, belirtilen eksiklikleri gidermek amacıyla bir bütün olarak ele alınıyor. Kitapta önce “Edebiyat-ı Cedide’ye Kısa Bir Bakış” başlığıyla Servet-i Fünun dergisinin çıkışından başlayarak topluluğun kurulması, yapılan karşı çıkışlar ve Servet-i Fünun edebiyatının edebiyatımızdaki yeri, ana çizgileriyle değerlendirildikten sonra Tevfik Fikret’in yaşamöyküsüne geçiliyor. 21.-132. sayfaları kapsayan, soyundan ve çocukluğundan başlayarak ölümüyle biten yaşamöyküsünün, alışılmışın dışında verildiği dikkati çekiyor. Şairin yaşamını, aile yaşayışı, aldığı görevler, şiire başlayışı, ününü kazanması, kitaplarını yayımlayışı, çevresi ve arkadaşlarıyla ilişkileri gibi ayrıntılarıyla izlerken bir yandan da dönemin siyasal durumunu öğreniyoruz.

Örneğin Tevfik Fikret’in ilk tutuklanması, şair İsmail Safa’nın evinde toplandıkları bir gece, Hüseyin Siret’in yanında getirdiği arkadaşının toplantıyı suç sayılabilecek bir toplantı olarak duyurmasıdır. Bu olay Abdülhamit döneminde jurnalin nasıl

çalıştığını göstermesi bakımından önem taşıyor. İkincisi eşini Robert Kolej'de yapılan bir çay toplantısına götürmesidir. Türk kadınlarının erkekli toplantılarda bulunması yasak ve günah olduğu için karakola götürülür, bir daha böyle bir davranışta bulunmaması için uyarılır. Üçüncü tutuklanma, istibdadın yıkılması konusunda İngiltere'nin yardımcı olabileceğini bildiren bir muhtıranın İngiliz elçiliğine sunulması yüzündendir. İlk inzivaya çekilme nedeni de Servet-i Fünun topluluğunun dağılmasıyla birlikte ona Sis şiirini yazdıran istibdadın gittikçe artan baskısıdır. 1906'da Abdülhamit'e yapılan suikastin başarısızlıkla sonuçlanması, şaire Bir Lahza-i Teahhür şiirini yazdırır. Yaşamının bu evresinde Fikret'i bir yandan istibdat yönetiminin baskısı altında öte yandan özel yaşamında arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde ortaya çıkan kırgınlıklarıyla izliyoruz.

19 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanının verdiği sevinç Fikret'i de yeniden yaşama döndürür. Ona Tanin gazetesinin ilk sayısında yayımlanan "Rücu" şiirini yazdırır. Ancak bu sevinç çok sürmez. Hüseyin Kâzım ve Hüseyin Cahit'le bir araya gelerek çıkarmaya başladıkları Tanin gazetesinden kısa süre içinde ayrılır. Nedeni gazetenin Meşrutiyet'i savunurken İttihat ve Terakkiye alet olmasıdır. Bu dönemde aldığı devlet görevleri, Maarif Nezareti (Millî Eğitim Bakanlığı) ile anlaşamadığı için iki kez ayrılıp yeniden döndüğü, üçüncü ayrılışından sonra görev almadığı Sultani (Galatasaray) müdürlüğü ile Darülmuallimin (Öğretmen Okulu)'de edebiyat dersleri vermesidir. Trablus Savaşı başlayınca 1911'de Meclis-i Mebusan'ın geçici olarak kapatılması, son inzivasına çekilen Fikret'e 1878'deki olayları anımsatarak "Doksan Beşe Doğru"yu yazdırır. Onu "Rübabın Cevabı" ve "Han-ı Yağma" izler. O yıllarda Türk edebiyatında memleketin dertlerini coşkun bir duyguyla dile getiren bu şiirler gençleri etkiler ve Tevfik Fikret'e sahip çıkarlar.

Trablus ve Balkan savaşlarının yıkıntısı henüz geçmeden Birinci Dünya Savaşı'na girişimizi çok anlamsız bulan Fikret savaşın ikinci yılı olan 1915'te yaşamdan ayrılır. Bu arada Rübab-ı Şikeste iki baskı yapmış, Haluk'un Defteri ve Şermin yayımlanmıştır. Bu ayrıntılı yaşamöyküsünün Fikret'e çok yakın olanların onunla ilgili anılarına, yaptıkları konuşmalara dayanarak, güvenilir bilgilerle hazırlandığı dikkati çekiyor. Tevfik Fikret'i yaşamının her yönüyle ele alan yaşamöyküsünü karakteri ile ilgili değerlendirmeler izliyor.

Bu bölümde önce şairin karakterinin ana çizgileri üzerinde durulurken, bu konuya değinmeye gerek görülme nedeni şairin sanatçı olarak gösterdiği özelliğine bağlanıyor. O da, onun “düşündüğü gibi yazan ve yazdığı gibi yaşayan sanatçılardan biri” olmasıdır. Bu bölümde yine onu yakından tanıyanların verdikleri bilgilerden hareket edilerek karakterinde en çok göze çarpan yanlar, kimi alışkanlıkları ve huyları, idealistliğinin ölçüsü, kötümserlik ve iyimserliği, inzivaya çekiliş nedenleri üzerinde duruluyor, karakterinin kimi özelliklerini yansıtan şiirlerinden örnekler veriliyor.

Tevfik Fikret'in şiirlerine de yansıyan ve yaşadığı dönemlerde çeşitli etkiler altında, değişik aşamalardan geçerek oluşan kişiliği belirlendikten sonra edebi kişiliğinin gelişimi dört dönemde ele alınıyor.

Birinci dönem, genelde sanatçıların kendi kişiliklerini kazanmadan önceki dönem olan ilk edebiyat kültürünü alışına, kimlerden etkilendiğine ve Batı'ya yönelişine ayrılmış.

İkinci dönemde kendini arayışı, üçüncü dönemde kendini buluşu, dördüncü dönemde de kendine yerleşme yer alıyor.

Edebi kişiliğinin de belirlenmesinden sonra sıra sanatına geliyor. Şairin edebi kişiliğinin gelişmesiyle birlikte yürüyen sanat anlayışındaki gelişme ve değişimler, şiire getirdiği yenilikler Tanzimat dönemindeki anlayışlarla karşılaştırılarak ve şiirlerinden verilen örneklerle ortaya konulmuş. Yapılan karşılaştırma Fikret'in şiirimizin yenileşmesinde ne ölçüde önemli bir yer aldığını ortaya koyuyor.

Sanatını izleyen bölümde değişik konular üzerindeki düşünceleri değerlendiriliyor. Bu bölümde, onda 1900'den sonra ortaya çıkıp şiirlerini de etkileyen toplumsal düşünceleri üzerinde duruluyor. Yine şiirlerle örneklendirilen bu düşünceler arasında yaşamla ilgili olanlar ön planda yer alıyor. Onu, insan, özgürlük, uygarlık, ülkü ve ahlak, yurt ve millet, dünya ve insanlık, din, kadın, eğitim ve öğretimle ilgili düşüncelerinin değerlendirilmesi izliyor.

Kitabın sonunda şairin etkileri ve edebiyatımızdaki yeriyle ilgili olarak kısa, öz, bir değerlendirme yapılmış.

Kitabın başında da belirtildiği gibi gerçekten Fikret'i bir bütün olarak değerlendiren bu monografik çalışmaya, yapıtlarıyla ilgili geniş bir kaynakça eklenmiş. Kaynakçanın "Eserleri" başlığını taşıyan birinci bölümünde gazete ve dergilerde yayımlanan şiirleri ile düzyazıları, dergilerin sayıları yayımlanış tarihleri belirtilerek veriliyor. Ayrıca özel yazıları (mektuplar, tebrikler, tezkireler), resmi yazıları, çevirileri ile şiir kitaplarının değişik baskıları da kaynakçada yer alıyor.

Kaynakçanın ikinci kısmında soyadı sırasına göre onun için yazılan makaleleri buluyoruz. Kaynakçadan sonra da kişi adları dizini verilmiş.

Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi

"Batı Tesirinde Türk Şiiri" adı bu yapıtın herhangi bir seçki olduğu izlenimini uyandırıyor da, alıştığımız seçki örneklerinden çok ayrı bir nitelik taşıdığı görülüyor. 1953'te yapılan ilk baskısının önsözünde, bu seçkinin değişik bir amaçla hazırlandığı belirtiliyor.

"Birkaç yıl evvel basılmış eserlerin bile bulunmasındaki güçlük düşünülecek olursa Tanzimattan Cumhuriyete kadar süren devre ait eserlerin temininde ve dolayısıyla seminer çalışmalarında uğranılacak güçlükler kolaylıkla tahmin olunabilir. Bu çalışmalarımızda el altında bulundurulacak icab ettiği zaman kolaylıkla faydalanılabilecek, yenilik nazmımızın geçirdiği mühim ve çeşitli safhaları aksettirebilecek mahiyette bol ve mütenevvi örnekleri ihtiva eden esaslı bir eserin yokluğu daima hissedilmiştir. Bu kitabın hazırlanmasına bu yokluğu doldurmak gayesiyle başlandı." Önce yalnızca Tanzimat'tan Cumhuriyet'e değin şiirlerden verilecek örneklerle oluşturulması düşünülen seçkiye, şairlerle ilgili değerlendirmeler de katılarak Batı etkisindeki şiirimizin kısa bir tarihini yapmanın uygun olacağı düşünülür ve bu yerinde düşünce uygulanır.

Seminerlerde yapılacak çalışmalarda yararlanılması düşünülmeyle birlikte bir kaynak yapıt durumuna gelen seçkinin 1958'de ikinci, 1970'te üçüncü baskısı yapılmıştır. İkinci ve üçüncü baskılarda şairlerin yaşamöyküleri, onlarla ilgili olarak yapılan değerlendirmeler gözden geçirilip gerekli değişiklikler ya da eklemeler yapılmış, şairlerin yaşamlarının değişik aşamalarıyla ilgili fotoğrafları konulmuştur. Ayrıca örnek olarak verilen şiir sayısı

arttırılarak üçüncü baskıda dize sayısı yirmi üç bine yaklaşmıştır. 1991 yılına değin yapılan değişik baskılar, seçkinin üçüncü baskıda aldığı son biçimidir.

Tanzimat dönemi şairleriyle başlayan seçkide sıralamanın şairlerin doğum yıllarına göre yapıldığını görüyoruz. Şinasi'den başlayarak Ziya Paşa, Namık Kemal, Recaizade Ekrem, Abdülhak Hamit, Muallim Naci, Tanzimat dönemi şairleri olarak yaşamöyküleriyle birlikte şiirimize, edebiyatımıza katkıları göz önüne alınıp bilimsel bir yöntemle değerlendiriliyor. Onlarla ilgili kaynakça, şiirlerinden şiirimize getirdikleri yenilikleri kapsayan örnekler veriliyor.

İsmail Safa'dan başlayarak Servet-i Fünun şairlerini Nigâr Hanım, Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin, Ali Ekrem, Süleyman Nesib, Faik Âli, Celal Sahir sırasıyla izliyoruz.

Fecr-i Ati şiirine geçmeden önce şiirde hece ölçüsünü ve Türkçeyi savunan şairler olarak Mehmet Emin ile Rıza Tevfik, ayrıca Mehmet Akif ve İhsan Raif Hanım yer alıyor. Fecr-i Ati şiiri Ahmet Haşim ile başlıyor. Onu izleyerek Tahsin Nahit, Mehmet Fuat Köprülü, Mehmet Behçet Yazar, Emin Bülent Serdarođlu, Ali Canip Yöntem değerlendiriliyor.

Fecr-i Ati'den sonra milliyetçilik düşüncesini ve Milli Edebiyat hareketini değişik biçimlerde algılayan, hemen Fecr-i Ati'yi izleyen kuşaktan olan şairlere geçiliyor. Genellikle Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati şairlerinin etkisiyle yetişen bu şairler giderek Milli Edebiyat hareketini benimsemişler ve adlarını Milli Mücadele yıllarında duyurmuşlardır.

Hamdullah Suphi'yle başlayıp Necip Fazıl'la tamamlanan bu kuşak şairleri arasında Ziya Gökalp, Yahya Kemal Beyatlı, Mithat Cemal Kuntay, İbrahim Alaattin Gövsa, Halit Fahri Ozansoy, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Enis Behiç Koryürek, Faruk Nafiz Çamlıbel, Salih Zeki Aktay, Ali Mümtaz Arolat, Kemalettin Kami Kamu, Necmettin Halil Onan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ömer Bedrettin Uşaklı ve kadın şairlerimizden Halide Nusret Zorlutuna ile Şükûfe Nihal yer alıyorlar.

Kitabın sonuna daha çok öğrenciler göz önünde tutularak anlamını bilmedikleri sözcükler yüzünden sıkıntı çekmemeleri için gereksinimi karşılayacak bir sözlük eklenmiş.

Kırkdokuz şairle ilgili değerlendirmeyi, kaynakçalı ve onların seçkin şiirlerini kapsayan "Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi" bu durumuyla bir ölçüde, örnekli edebiyat tarihi niteliğini taşıyor diyebiliriz.

Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar ²

Prof. Kenan Akyüz, bu küçük kitapta Ziya Paşa'yı bir Tanzimat dönemi aydını olarak ele alıyor. Doğu uygarlığından kopup, Batı uygarlığına geçiş olan Tanzimat dönemi batılılaşmanın tam olarak anlaşılmayışı yüzünden bir bocalama dönemi olmuştur. Bu bocalamanın nedeni uygarlık değişiminin her şeyden önce bir düşünce değiştirme olduğunu ve kültüre dayandığını anlayamamaktır.

Batı uygarlığını önce kültür yönünden tanımaya başlayan Tanzimat aydınları batılılaşmanın bir bütün olduğunu kavramışlardır. Bu düşünce onların edebiyatın dışına çıkıp politikaya ve toplum sorunlarına el atmalarına neden olmuştur. Toplum sorunlarına el atma yüzünden özel yaşamı olumsuz yönde etkilenen aydınlardan biri de Ziya Paşa'dır. O da öbür aydın gençler gibi, politikacılara Batı uygarlığının gerçek yönünü göstermeye uğraşırken düşmanlıklarını kazanarak sürgün edilmiştir. Görünüşte görevlendirme, aslında sürgün olan görevlerden ilki Kıbrıs mutasarrıflığı, ikincisi de Amasya mutasarrıflığıdır. Orada, taşıdığı güçlü yurtseverlik duygusu yüzünden düşmanlık kazanarak kovulmak istenmiştir.

Prof. Kenan Akyüz, bu yapıtında Devlet Arşivinde yaptığı araştırmalarda elde ettiği, Ziya Paşa'nın mutasarrıflığı sırasındaki olaylar yüzünden geçirdiği soruşturmalara ilgili belgeleri bir arada yayımlıyor. Bu belgeler zaman zaman onu yakından tanıyanları bile kuşkulandıran suçlamaların yalnızca düşmanlık yüzünden yapıldığını göstermesi bakımından önem taşıyor.

² Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü: 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.

Belgelere geçilmeden, Ziya Paşa'nın aldığı ilk devlet görevinden başlayarak Amasya'daki durumu ve geçirdiği soruşturmayı kapsayan bir değerlendirme yapılıyor. Beş bölümde verilen değerlendirmenin birinci bölümü "Amasya'dan Önce" başlığını taşıyor.

Bu bölümde Sadaret Mektubi Kalemi'ne atanmasıyla başlayan ilk devlet görevini izleyerek aldığı görevleri, Amasya'ya gönderilme nedenini, giderken çektiği sıkıntıları, orada geçirdiği iki yıl (1863 Aralık-1865 Aralık) içinde yaptığı işleri öğreniyoruz. Güvenliği sağlama ve bayındırlıkla ilgili olarak iki grupta toplanan yaptığı işler, gerçekten onun ne ölçüde yurtsever ve haksızlığa karşı olduğunu gösteriyor:

"Bu çok kısa süre içinde imar alanında başardığı işler arasında yaptırdığı büyük bir köprü, çarşı ve bedestenle açtığı yeni yollardan başka, Amasya ile beş kazasında yaptırdığı altı hükümet konağı, altı ilkokul, altı saat kulesi, bir idadi ve bir hapishane vardır. Asayiş alanında da bütün sancağı sarmış olan eşkıya hareketlerinin önünü almış ve halk üzerinde baskı yapıp değişik şekillerde soygunculuk ve istismarcılık edenlerle amansız bir mücadeleye girişmiştir."³

İkinci bölümde "Amasya'da Zorbalarla Mücadele" başlığını görüyoruz. Burada Ziya Paşa'nın yukarıda yapılan işleri yaparken özellikle haklı olanları savunması, uzun yıllar halk üzerinde baskı uygulayıp, din ve adalet adamı görünüşü altında görevlerini kötüye kullananları ortaya çıkarması yüzünden bu insanlarla yaptığı savaş ortaya konuyor.

"Zorbaların Tepkisi" başlığı altındaki üçüncü bölümde, korkusuz ve zorlu bir devlet adamı karşısında bulduklarını anlayan iki zorbanın özellikle tutuklanıp cezaevine gönderildikten sonra İstanbul'a göndermeye başladıkları, Ziya Paşa'yı suçlama dilekçeleri üzerinde duruluyor.

Dördüncü bölümde "Amasya'dan Ayrılış" başlığıyla kendisine karşı açılan planlı karalama kampanyasına dayanamayıp hükümete bu iki zorbanın yaptıklarını anlatan bir yazı göndererek onları uyardığını ancak kendisine düşmanlık besleyen Ali ve Fuat Paşaların onu

³ A.g.y., s.3.

görevden alarak Canik mutasarrıflığına atadıklarını öğreniyoruz. Böylece hükümet yine halkının huzuruna ve kendi devlet adamına kıymış oluyor

Beşinci ve son bölüm olan “Soruşturma ve Sonuç”ta ise yapılan soruşturmalar sonunda Ziya Paşa'nın yasadışı işler yapmaktan suçlu bulunduğu ancak hafifletici nedenlerle ve görevinden alınıp başka yerde görevlendirilmekle zaten cezalandırıldığı için ayrıca cezalandırılmasına gerek olmadığı sonucuna varıldığı görülüyor.

Resmi belgelere dayanılarak yapılan ve Ziya Paşa'nın bir aydın olarak çektiği sıkıntıları ortaya koyan değerlendirmelerden sonra onun ne kadar dürüst bir insan olduğunun kanıtı olan belgeler veriliyor.

Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860- 1923)

Genel olarak edebiyat tarihleri, bir edebiyatın başlangıcından beri geçirdiği evreleri tanıtmaya bakımından önem taşıyor. İslamlığın kabulü öncesinden başlayarak günümüze kadar edebiyatımızın geçirdiği değişik evreleri kapsayan edebiyat tarihleri arasında “Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I” önemli bir yer alıyor.

İlk olarak Türk kültürüyle ilgili temel bilgileri vermek amacıyla basılan (Philologiae Turciae Fundamenta II 1965, s.465-625) adlı kaynak yapıtta Fransızca yayımlanan bu edebiyat tarihi, aynı yıl Türkoloji Dergisi C.II, S.I'de yer almıştır. 1969'da⁴ kitap olarak yapılan ilk baskısındaki önsözde, kitabın üzerinde neden “I” rakamı bulunduğu şu sözlerle açıklanıyor:

“Bu baskının üzerindeki I rakamı inceleme alanının zaman içinde daha ilerilere doğru da uzanacağını gösteriyor. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar sürecektir bu uzanıştan şimdiye kadar değişik sebeplerle hep kaçındım. Bu sebeplerin başında şüphesiz uzak geçmişin statikliği ve bunun sağladığı inceleme rahatlığının ve sağlamlığının yanında yakın geçmişin yarı, halin de tam diri ve hareketle dolu oluşlarının çıkardığı türlü güçlükler yer alır.”

Değerli hocamız, belirttiği güçlüklerle karşı Cumhuriyet dönemi edebiyatı ile ilgili çalışmalarını sürdürmekle birlikte ne yazık ki tamamlayamamıştır. 1969'dan sonra günümüze değin çeşitli

⁴ 1994 dördüncü baskı.

baskıları yapılan bu kaynak yapıt, edebiyatımızın 1860-1923 yılları arasında geçirdiği evreleri kapsıyor.

1839- 1860 yılları arasında Batı ile olan ilişkilerimizde gittikçe kültürel alana kayarak gözlenen hızlı gelişmenin bir değerlendirilmesi yapılan "Giriş"i Tanzimat Dönemi Edebiyatı (1860- 1896) izliyor.

Önce imparatorluğun siyasal ve toplumsal durumundaki önemli gelişmeler, bu gelişmeler karşısında dönemin aydın kişileri olan yazarların tutumuna değiniliyor. Yeni bir edebiyat anlayışının doğmasının, edebiyata yeni bir yön verilmesi gereksinmesinin nedenleri belirleniyor. Bu genel bilgilerden sonra Tanzimat dönemi edebiyatı, edebiyatımıza yeni giren ya da değişiklikler yapılan şiir, roman, tiyatro, eleştiri gibi edebiyat türlerine göre ele alınıyor. Dönemin yazar ve şairleri, türlerin gelişmesine, yenileşmesine olan katkılarıyla türler içine yerleştirilmiş. Bu yöntem, edebiyat tarihçiliğinde tezkireciliğin aşıldığını gösteriyor.

Şiir türünde kısa yaşamöyküleriyle birlikte Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Rezaizade Ekrem, Abdülhak Hamit, Muallim Naci, şiirde yapılmak istenen değişikliklere olan katkıları, şiir anlayışlarıyla değerlendiriliyorlar. Edebiyatımıza Batı edebiyatından yapılan çevirilerle yeni bir tür olarak giren romanın ilk örneklerini veren yazarları da bu dönemde görüyoruz. Şemsettin Sami, Ahmet Mithat, Mizancı Murat, Namık Kemal, Rezaizade Ekrem, Nabizade Nazım roman anlayışları ve romanlarıyla ilk roman yazarları olarak yer alıyorlar.

Karagöz ve ortaoyunu ile tiyatroya pek yabancı olunmamakla birlikte yine çevirilerle edebiyatımıza giren Batılı tiyatronun ilk örneklerini veren Hayrullah Efendi, Şinasi, Namık Kemal, Ebuuzziya Tevfik, Direktör Ali ve Haydar Beyler, Rezaizade Ekrem, Şemsettin Sami oyun yazarı olarak değerlendiriliyorlar. Yapıtlarının ne ölçüde Batılı tiyatroya yaklaştığına değiniliyor. Tanzimat dönemi edebiyatında, yeni anlayış kazanan türlerden biri olarak eleştiri önemli yer alıyor. Bu türle ilgilenen yazarlara baktığımızda şairlerin ve roman yazarlarının bu alana da kaydığını görüyoruz. Ayrıca edebiyatımızın gelişmesinde önemli rol oynayan gazete ve dergilerle, bu dönemdeki edebiyat tarihi sayılabilecek yapıtlar tanıtılıyor.

Tanzimat dönemini izleyerek Servet-i Fünun dönemi (1896-1901)ne geçiliyor. Bu dönem içinde önce yazarları büyük ölçüde etkileyen siyasal durumun değerlendirilmesi yapılıyor. Topluluğun kuruluşu, amaçları, yöneltilen eleştiriler, edebiyatımızı yenileştirmedeki başarılar, dağılışı nedenleri üzerinde durularak verilen genel bilgilerden türlere geçiliyor.

Şiirde Tanzimat döneminde yapılması düşünüldüğü de tam olarak uygulanamayan değişiklikleri yaparak şiirimize iç ve dış yapısıyla yeni bir görünüm kazandıran Tefik Fikret'le, Cenap Şehabettin başta olmak üzere Ali Ekrem, Süleyman Nazif, Faik Âli, Celal Sahir gibi şairler yer alıyor. Bu dönemde roman türündeki önemli gelişmenin roman yazma yönteminin getirilmesi olduğu görülüyor. Bu yöntemi getiren ve romanlarında uygulayan ilk yazar olarak Halit Ziya, onunla birlikte Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Ahmet Hikmet, Safveti Ziya, değerlendiriliyor. Bu dönemde özellikle yönetim baskısı yüzünden en gelişmeyen türün tiyatro olduğunu görüyoruz. En büyük gelişme eleştiride görülüyor ve ilk olarak bir eleştirmen olan Ahmet Şuayb'la karşılaşılıyor.

Servet-i Fünun topluluğuna katılmayan şair ve yazarlar ayrıca gruplandırılıyor. Bunlar arasında roman ve öykü yazarı olarak Hüseyin Rahmi ile Ahmet Rasim'e yer veriliyor. Şairlerden Mehmet Emin, Rıza Tefik ve Mehmet Akif üzerinde önemle duruluyor. Onların yanında Mehmet Celal, İsmail Safa ile Nigâr Hanım toplu bir değerlendirmeye yer alıyor.

Servet-i Fünun dönemini Fecr-i Ati izliyor. Bu topluluğun da önce kuruluş nedenleri, edebiyatımızda ilk bildiri yayımlayan topluluk olarak önemi, amaçları ve dağılışı belirlenip türlere geçiliyor. Şiirde Ahmet Haşim ayrıntılı olarak değerlendirilip, başka bir edebiyat hareketine katılmayan şairler olarak Tahsin Nahit ve Mehmet Behçet üzerinde duruluyor. Roman ve öyküde, topluluğun kurucuları arasında yer alan roman ve öykü yazarlarının tanınmışları, topluluktan ayrılıp Milli Edebiyat hareketine katıldıkları için bu dönem yazarları arasında yer almıyorlar. Yalnızca bu dönemde kalan Cemil Süleyman ve İzzet Melih'le karşılaşılıyor.

Fecr-i Ati topluluğunun tam olarak dağılmasına neden olan Milli Edebiyat Dönemi (1911- 1923) ulusçuluk düşüncesinin doğuşundan başlayarak ele alınıyor. Ulusal bir edebiyattan ne

amaçlandığı, böyle bir edebiyatın doğması için, ulusal bir dil oluşması gereksinmesinin duyulması, buna bağlı olarak başlatılan dili Türkçeleştirme çabaları üzerinde duruluyor. Bu hareketin yaygınlaşmasında önemli rol oynayan Genç Kalemler dergisinden söz ediliyor ve türlere geçiliyor.

Bu dönemde şiirde önceki dönemlere göre büyük değişiklikler yapılması bakımından önce şiirin genel durumunun bir değerlendirilmesi yapılıyor. Bu dönem şairlerindeki değişik "milli edebiyat" anlayışı belirleniyor, bu değişik anlayışları taşıyan şairlerden örnekler alınıyor. Yalnızca adları sayılıp çok kısa bilgiler verilen şairlerin yanında Yahya Kemal, Milli Edebiyat hareketini başarıya götüren ve "Hecenin Beş Şairi" olarak adlandırılan Halit Fahri, Enis Behiç, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya ayrıntılı olarak değerlendiriliyor.

İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci ile Musahipzade Celal'i bu dönemin iki önemli tiyatro yazarı olarak tanıyoruz. Onlarla birlikte dönemin roman ve öykü yazarları ile şairlerinin yazdıkları oyunlar topluca verilerek bu dönemde tiyatro gelişen bir tür olarak ortaya konuluyor.

Yine bu dönemde sayıları hızla artan roman ve öykü yazarları arasında Halide Edip, Yakup Kadri, Aka Gündüz, Refik Halit, Reşat Nuri özel olarak değerlendirilirken, birer ikişer romanla bu türde örnek veren yazarlar adları sayılarak yer alıyor. Edebiyatımızda ilk olarak yalnızca öykü yazarı kalan Ömer Seyfettin'in önemi de ayrıca belirleniyor.

Ayrıca bu dönemde dil üzerinde durulması, Tanzimat döneminden başlayarak edebiyat dilimizdeki değişmeyi izlemek olanağı verdiği gibi, edebiyatımıza yeni bir tür olarak Tanzimat döneminde giren eleştirideki, edebiyat tarihçiliğindeki gelişmeyi, yayımlanan gazete ve dergileri de izliyoruz.

Böylece Milli Edebiyat dönemi bittiği zaman edebiyatımızın yenileşmesinde değişik yönden rol oynayan dönemlerin toplu bir değerlendirilmesi yapılabildiği gibi, şair ve yazarlar da tanınmış oluyor. İlk olarak edebiyat tarihinde yöntemin önemi üzerinde duran Prof. Fuat Köprülü'nün parmak bastığı, bir edebiyat tarihçisinin nesnel olabilmesindeki güçlüğü Modern Türk Edebiyatının Ana

Çizgileri I'de aşıldığı görülüyor. Prof. Kenan Akyüz, yazarları, şairleri değerlendirirken yapıtlarının edebiyat açısından taşıdığı nitelikleri ölçü alarak bilimsel, nesnel davranışını ortaya koyuyor, güvenilir bilgiler vermiş oluyor.

Kitabın sonuna eklenen geniş kaynakça, bir edebiyat tarihi hazırlanırken ne kadar ayrıntılı edebiyat araştırmasına gereksinim duyulduğunu gösteriyor. Ayrıca bugün oldukça karışık bir duruma gelen kaynakça düzenlemenin nasıl olması gerektiğine bir örnek oluyor. Beşe ayrılan kaynakçanın birinci bölümü "Bütün Devirler" başlığını taşıyor. Bu başlık altında edebiyat tarihinden başlayarak monografi ve makalelerde, biyografilerde, seçkilerde, anılarda, söyleşilerde, sözlük ve ansiklopedilerde, bütün dönemlerin genel durumu, türler ve kişilerle ilgili yazılar tarihsel sıralamayla yer alıyor. Bütün dönemlerden sonra yine Tanzimat döneminden başlayarak Servet-i Fünun, Servet-i Fünun Dışında Kalanlar, Fecr-i Ati ve Milli Edebiyat dönemleri için ayrı ayrı kaynakça verilmiş. Kaynakçayı, yazar ve yapıt adları dizini izliyor.

Baskıya Hazırladığı Yapıtlar

Değerli hocamızın kendi yazdıklarıyla birlikte yeni harflere aktararak edebiyatımıza kazandırdığı dört Tanzimat dönemi yapıtına da değinmemiz gerekir. Bunların ilki Namık Kemal'in tiyatro tekniği bakımından en başarılı oyunu olan *Gülnehâl*⁵'dir. Başkişisi bir köle olan bu oyunda, *Gülnehâl*'in başından geçenler aktarılırken baskıcı yönetime de bir eleştiri getirilir. Oyun yalnızca yeni harflerle baskıya hazırlanmakla kalmamış, önsözünde Namık Kemal'e bu oyunu yazdıran nedenler üzerinde durulmuş, *Vatan yahut Silistre* ile karşılaştırılarak teknik yönden üstünlüğü belirlenmiştir.

İkincisi, Abdülhak Hamit'in düzyazıyla yazılan oyunları arasında önemli bir yeri olan *Finten*.⁶ Yazarın Shakespeare'in etkisinde kalarak yazdığı bu oyun için yazılan önsözde de oyunla ilgili geniş bir bilgi veriliyor.

İki oyunu izleyerek *Ahmet Haşim (Şiirler)*⁷ yayımlanıyor. Ahmet Haşim'in şiirlerinin, İlk Şiirler, Göl Saatleri, Göl Kuşları,

⁵ Milli Eğitim Basımevi, 1964, 1984.

⁶ Milli Eğitim Basımevi, 1964.

⁷ Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973.

Serbest Müstezat Nazımları, Muhtelif Şiirler, Piyale, Şiir-i Kamer, Son Şiirler başlıklarıyla gruplandırılarak bir araya toplandığı kitabın önsözü de şairle ilgili bilgiler vermesi bakımından önem taşıyor. Önsöz'de Ahmet Haşim'in kısa bir yaşamöyküsüyle birlikte, ana çizgileriyle şairliğinin değerlendirilmesini buluyoruz.

Tanzimat romanında Batılı romanın ilk ve en çok örneğini veren yazarlarımızdan biri olan Ahmet Mithat'ın üç ciltlik *Hasan Mellah* adlı romanı da yeni harflere aktarılan yapıtları arasında yer alıyor. Baskıya hazırlanırken adı "*Denizci Hasan*"⁸ olarak değiştirilmiştir.

Bu üç ciltlik serüven romanının birinci cildine yazılan önsözde, Ahmet Mithat'ın romanla ilgili görüşlerine yer verilip roman yazarlığının bir değerlendirilmesi yapılıyor.

Yeni harflere aktarılan en son yapıt da Namık Kemal'in yaşamının değişmesinde büyük rol oynayan *Vatan yahut Silistre*⁹ dir. Bu oyunun önsözünde de Namık Kemal'in tiyatroya verdiği önem ve tiyatroyla topluma vermek istediği iletiler üzerinde durulmuştur.

Makaleler

"Penbe Evin Kaderi", *Hisar*, 13 Mayıs 1951, s.8-9-18.

"İsmail Habip Sevük", *Hisar*, Nisan 1954, s.6-7.

"Şinasi'nin Fransa'daki Öğrenimiyle İlgili Bazı Belgeler", *Türk Dili*, 1 Nisan 1954, s.397-404.

"Çalı Kuşu", *Hisar*, Ocak 1957, s.3-4.

"Paris Milli Kütüphanesi'nde İlk Türkçe- Fransızca ve Fransızca- Türkçe Yazma Eserler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1959, s.249-292.

"Finten", *Türkoloji Dergisi*, C.I, S.I, 1969, s.15-49.

"Hisar İçin", *Hisar*, Mart 1975, s.9-10.

⁸ Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, 1975; C.II, 1976; C.III, 1981.

⁹ Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

“Abdullah Efendi'nin Rüyaları”, *Ülkü*, C.VI, S.68, s.18-20.

Ansiklopedi Maddesi

“Yeni Türk Edebiyatı”, *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXII, Fas. 257-258.

Başta sürekli baskıları yapılan *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi* ve *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I* olmak üzere, bıraktığı kaynak yapıtlarla adı bizden sonraki kuşaklarda da yaşayacak olan değerli hocamızın anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.